

Jaargang 8, 2004 nr. 1

Klaaiklüten

Nijsbrieffan de Stifting ArgHis

COLOFON

Klaaikluten verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de
Stifting ARGEOLOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
Littenseradiel

Stifting ArgHis

Correspondentieadres:
J. Scheffer De Terp 11, 8831 ZG Winsum (Fr.)

Bestuur:

S.Fopma	voorzitter
J. Scheffer	secretaris
J. Kersbergen	penningmeester
Ph. H. Breuker	werkgroep Historie
Th. Kuipers	werkgroep Historie

Redactie Klaaikluten: Ph. H. Breuker
Th. Kuipers

Vormgeving en opmaak: F.J. Sieperda,
De Finne 20,
9022 AZ Mantgum
fjs_46@hotmail.com

Correspondentieadres: Philippus Breuker, Singel 1,
8635 MK Boazum
Th. Kuipers, De Ponge 4,
9022 BA Mantgum
e-mail: theokuipers@wanadoo.nl

KB-Registratie
Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Oan de lêzer!

Diskear komme wy wer mei in gewoan nûmer, net meer dûbeltsjûk lykas de foarige kear. By dat nûmer oer pleatsen slút it stik fan Hessel Fluitman oer in markante pleats ûnder Wommels noch oan. Wy hoopje ek foar de takomst op stikken oer pleatsen. Der moat noch hiel wat bekend wêze, nim allinnich mar de pleatsen dy't Ryksmonumint binne.

Wy priizje ús gelokkich dat ús fêste meiwerkers (sa meie wy se dochs wol neame) ek no wer in bydrage jouwe. Auke de Vries ferfettet de rige oer syn foarâlden dy't yn ús gemeente wenne hawwe. Diskear giet it oer Algera's. Jelle Miedema giet ek fierder. Hy bringt wer mear klearrichheid yn de skiednis fan eigendommen en struktueren yn it hert fan Wommels.

Fierder binne der in pear stikken fan Theo Kuipers oer Mantgumer saken. It iene giet oer it lân fan it eardere Hoxwier, it oare oer problemen yn en om de trein. Philippus Breuker ta beslút ferklearret hoe't it komt dat de Buorren fan Jorwert achttjinde-ieuusk oandocht. Fan de rykdom dy't der doe wenne, toane har noch altyd de spoaren. Foar it oare nûmer wolle wy graach de stikken foar 1 july hawwe. Wy sjogge der alfêst nei út en winskje jim innoflik oerke mei dit nûmer!

De redaksje

Omslag

Op de voorpagina een tweetal hedendaagse foto's van de Sluytermanwei in Jorwerd. In het midden een gravure van diezelfde straat zo'n tweehonderd jaar geleden. Deze huizenrij heeft ondanks enkele verbouwingen nog altijd een 18de eeuwse uitstraling. Zie verder het artikel van Ph. Breuker op blz. 20. (Foto's: Antje Kuipers)

In slach om it freule-keatslân hinne (1717-1933)

Jelle Miedema

Yn dizze bydrage meitsje ik in kuier troch de tiid lâns de omkanten fan it Wommelser keatslân, fôar ca. 1900 noch terplân. Myn útgongspunt is in akte út 1717, mar ik gryp ek werom op sitewaasjes fan fôar 1717. Mei de sinne mei komme as earste de reed nei de eardere pastorije-/diakonijepleats en de lykfeart fan Stroek nei de Keatsebaan oan bod. Dy lykfeart makke diel út fan it terplân, fôar 1700 besit fan Jr. Oene van Grovestins en syn vrou Idtske van Hottinga en nei oanlieding dêrfan kom ik tusken troch efkes werom op it hoarnleger Struijck (1654) en it 'Old Kerckhoff' (1543), (sjoch eardere Klaaikluten). Dérnei gean ik, mei op 'e nij de akte út 1717 as útgongspunt, troch nei de noardkant fan it keatslân, it Sminia-bosk, om as lêste, no oan de

Foto 1: Midden-ûnder nei lofts de âlde reed om it freule-keatslân hinne (1956; út: Bokma en Kuipers 1985)

hân fan in akte út 1837, mei in wide bocht werom te kommen by de east- en súdkant fan it keatslân. It keatslân sels sil ik hjir fierder 'it terplân' neame.

Wêr't al yn 1511 súdeastlik fan terp Wommels in buorkerij stie, is om 1970 hinne de lêste pleats op dat plak ôfbrutsen. Mar de reed nei dat stee sille folle minsken noch wol kenne, want dy lei oant foar koart noch om it freule-keatsfjild hinne. Dy reed is oarspronklik fan 1717 en út in proklam-aasjeakte dy 't yn dat jier opmakke is, is hiel wat

op te meitsjen oer de skiednis fan it Wommelser keatsfjild; dat wol sizze, as dy akte hifke wurdت aan mear akten út dy tiid oer ek de oare omkanten fan dy hoeke fan terp Wommels.

Yn 1717 wolle grytman Idzerdt van Sminia en syn vrou Tjallinga Edonia van Eijsinga harren tún efter Sminia State útwreidzje. Hja ruilje dan mei de tsjerke fan Wommels, fertsjintwurdige troch ds. Franciscus Elgersma en Sijmen Tjerks en blysitter Hette Hettes as tsjerkfâden:

'seker stuk terpland groot na naem en faem drie pondematen, vrij van floreen, leggende aan de buuren van Wommels, hebbende de requiranten ten Noorden, de Pastorije landen ten Oosten en Zuiden, en de reed na de buuren ten Westen, waar tegens de Welgeboren Egte-luiden [...] in eigendom bekomen seker afgepaalde stuk Pastorije landen, groot ongeveer drie pondematen, mede vrij van floreen, leggende onder Wommels, hebbende de requiranten ten Westen, de kerkelanden ten Noorden, de Pastorije [landen] ten Oosten en Zuiden [...], edog sullende de Welgeb. Egte-luiden requiranten geholden sijn, om tot haar kosten een dam aan't verwandelde stuk terpland te laten leggen, ten einde de Pastorije plaatse daar door bekome een behoirlijke reed en drift na de buuren' (Proklamaasjeboek Hinnaarderadeel 1717, inv. nr. 49, fol. 192).

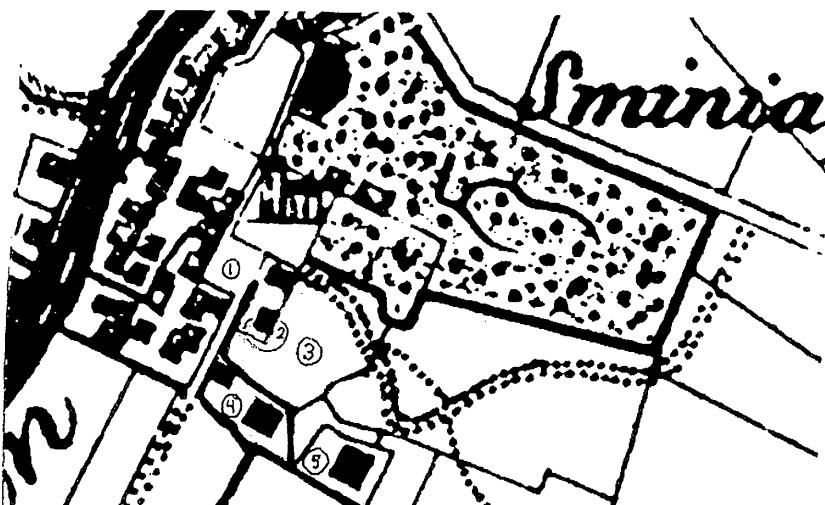
Sminia ruilet hjir in stik terplân (no it keatsfjild) foar in stik pastorijelân (no 'it Bosk', sa neamd nei de tún dy 't de Sminia's dêr oanleine) en troch dizze 'wandelkoop' moast der foar de pastorijepleats in nije reed (oer it terplân) nei de buorren ta komme. Foar dy reed wie in daam nedich, wat oanjout dat de pastorijepleats mei in feart ôfskieden wie fan it terplân. Dy feart kaam út op de lykfeart by Stroek, sa as noch oanjûn wurdت op in kaartsje fan ca. 1850.

It kaartsje lit sjen dat de pastorijepleats ek noch in reed om 'it Bosk' hinne krige en wat fierder opfalt is dat de âlde lykfeart om 1850 hinne noch yn wêzen is. Ik kom oan it ein fan dizze bydrage op dat kaartsje wêrom.

Wat de súdkant fan 'it terplân' oanbelanget rept de akte fan 1717 mei gjin wurd oer de lykfeart en/of it Stroek, wylst beide wol foarkomme op de kaart fan Schotanus-Halma út 1718 (sjoch Miedema 2003a:13). Mar sil de reden foar it eerste west ha dat dy lykfeart doetiids yntegraal diel útmakke fan it terplân (folget), dat kin foar it Stroek net sein wurde (ommers, dat wie yn 1702 al yn oare hannen; Miedema 2002:11). Faaks jildt foar beide omisjes dat in beskriwing fan lân op'e romte minder krekt kaam as dy fan in hûs mei hiem yn in buorren – sa as we hjirûnder fuordaliks al sjen sille.

De tún fan Sminia State e.o. (neffens Eekhoff 1849-59)

- 1 de Keatsebaan, mei súdeastlik de lykfeart
- 2 it âlde gemeentehûs, mei it 'Old Kerckhoff' neamd 1543
- 3 it terplân, no keatsfjild
- 4 Struijck/Stroek
- 5 de pastorijepleats, nei 1763 diakonijepleats

As westlike neistlizzer fan it terplân is yn de akte fan 1717 simpel sprake fan in ‘reed na de buiren’, mar sa simpel wie it net – sjoen fanôf de Keatsebaan. Yn 1702 dogge Sijmen Jans en Heertje Heerts in bod op it hûs súdlik fan de Keatsebaan:

‘hebbende ten Oosten de sloot van de landen, toecomende Petrus Poutsma, schepen binnen Leeuwarden en Hette Hettes, ontvanger te Wommels, ten Noorden de Kaatsebaan tot aan de Scheijdpaal van ’t bargehock, ten Westen aan de vaart [de Súderhaven] alwaar de buijsters en andere haar opvaart hebben’ (Proklamaasjeboeken Hinnaarderadiel 1702, inv. 48, fol. 32).

Fan belang is hoe ’t de eastkant fan it boppeneamde hûs-mei-hiem omskreaun wurdت, mar earst gean ik troch nei in eardere akte oer itselde hûs. Dat wurdت yn 1691 omskreaun as:

‘seekere Huijsinge, Schuure, Hovinge, Boomen, ende Plantagie [...] staande tot Wommels aan de Kaatsbaan, in de buuren, hebbende ten Oosten de sloot van de oude heer Grijtman Grovestins [,] ten Noorden de kaatsebaan tot gebrück van de grondt aan de scheidpaal van het oude bargehock, ten Zuiden de steigh, aan Nanne Jans naagelatene weduwe gebruijckende huijsenge [...], ten Westen de Haaven’ (Proklamaasjeboek Hinnaarderadiel 1691, inv. 48, fol. 153).

Eastlik fan dit hûs is dus yn 1717 en 1691 sprake fan in feart, mar dy feart sil net fuortdaliks neist dat hûs lein ha. Dat hat nammentlik as noardlike neistlizzer de kaatsebaan ‘tot gebruijck van de grond [tot] aan de scheidpaal van het oude bargehock’. We witte net wêr ’t dy peal krekt stie, mar heechst wierskynlik wie dat (sjoch ek de passaazje hjirunder út 1684) earne eastlik fan it hûs. Ik hâldt it derop dat yn it lang fan de keatsebaan, nei it suden ta, noch in stikje grûn beschikber bliuwe moast foar de opslach (men sloech eartiids op fan leech nei heech; sjoch de foto yn Bokma 1997:5 of yn Bokma et al. 2002:9). We sille de boppeneamde feart dus eastlik fan de reed dêr sykje moatte.

De sleat wêr ’t it hjir om giet wurdت yn 1691 neamd ‘de sloot van de oude Grijtman Grovestins’ en sa wurdت er ek neamd yn 1685:

*De Keatsebaan mei reed nei it súden ta
(uit: Bokma en Kuipers 1985)*

‘hebbende ten Oosten d’ sloot van de oude heer Grijtman Grovestins, ten Noorden de kaatsebaan tot aan de scheidpaal vant bargehock, ten westen aan de faart alwaar de buijrsters en andere haar opfaart hebben’ (Proklamaasjeboek Hinnaarderadiel 1685, inv. 48 fol. 51).

Ik ha dit stikje akte efkes meinommen, omdat it oanjout dat Wommels al yn 1685 in keatsebaan hie (1). Oer de feart fan Grovestins lêze we in jier earder, oer wer itselde hûs:

‘streckende ten Oosten d’ sloot van de Heere Grovestins landt ende ’t gemeene padt ten noorden aan de scheidt paal vant barge hock’ (idem 1684, inv. 48, fol 20).

Hjir is dus sprake fan in ‘sloot van de Heere Grovestins *landt*’ en dêrût kinne we opmeitsje (sjoch ek de akte hjirboppe fan 1702) dat ek it lân efter dy sleat fan Grovestins wie.

En no dûk ik efkes djipper yn de skiednis fan it freule-keatsfjild en ek wer it Stroek. De ‘oude heer Grijtman Grovestins’ is Jonker Oene van Grovestins, troud mei Ydtscke van Hottinga. Hja waarden yn 1657 de nije eigeners fan Hottinga State by Wommels en ta dat Hottinga-besit hearde doe ú.o. grûnpacht ‘tot it hoarnleger St[r]uijck’ (Miedema 2002:9). It liket dêrmei oannimlik dat yn 1657 ta Struijck ek ús trije pûnsmiet terplân hearde, mei omdat de Hottinga’s dêr yn 1543 ek al trije pûnsmiet lân én in te ferbetterjen ‘huys’, grif it lettere hoarnleger Struijck, hiene (Miedema 2002:10). Mar tusken 1543 en 1657 leit in grut gat yn’e tiid en de fraach is: wa wiene om 1657 hinne eigeners fan Struijck/Stroek?

We ha earder sjoen dat ‘de Stroek’ yn 1702 ferkocht wurdt troch Montse Eelkes fan Wytmarsum (Miedema 2002:11) en dêrmei kinne we, werom yn’e tiid, fierder. Yn 1672 wurdt Stroek (dan net sa neamd) kocht troch Eelcke Jelles en Geertie Martens, ‘egtel: tot Wommels’ en yn Wommels fine we foar dy tiid mar fen Eelcke Jelles, dêr troud (1e) 6.10.1639 mei Antie Mo[n]ses, ek fan Wommels, en (2e) 22.9.1648 Geertie Martens, fan Minnertsgea. Ut it earste houlik binne der twa soannen: Jelle, berne Wommels 16.2.1640 en Monse, berne Wommels 3.4.1642. De lêste giet letter nei Wytmarsum te wenjen en sa witte we dat ‘Stroek’ yn 1672 kocht waard troch Monse Eelkes’ *heit*. Mar Monse Eelkes wie net de iennige ferkeaper. Eelcke Jelles en Geertje Martens keapje Stroek yn 1672 fan sawol Eelcke’s (yntusken folwoeks) soannen Jelle en Montse as fan in Montse Syuerdts en foaral dat lêste makket oannimlik dat Stroek earder foar in part takaam aan Eelke Jelles’ earste vrou Antie Mon(t)ses. Faaks hie Antie in broer Syuerdt; wiene hja de bern fan in Mon(t)sse Syuerdts; oerlibbe dy Montse sawol syn dochter as soan, en waarden sadwaande de boppeneamde Jelle en Montse Eelkes en Montse Syuerdts (as erfgenamen fan harren pake) eigeners fan Stroek. Hjir moat fierder ûndersyk nei dien wurde, mar wol al begjint it der op te lykjen dat it hoarnleger Struijck yn 1657 al net mear Hottinga-besit wie. Mar no noch wat út de akte fan 1672. Dêryn komt de namme Struijck of Stroek net foar, mar

wol wordt as neistlizzer ‘te Noorden en Oosten’ neamd grietman Jr. Oene van Grovestins. No kin ‘te noorden en oosten’ gewoan betsjutte ‘noardeasten’ (en dan slacht dat op it terplân), mar moatte we dat ‘oosten’ hjir letterlik nimme, dan kin dat allinnich mar slaan op de hôvinge eastlik fan Stroek. Dy hôvinge lei tusken it Stroek en fierderop de pastorijepalests (mei in eigen hôvinge) yn en dát soe wer besjutte kinne dat de hôvinge by Stroek yn 1672 noch âld Hottinga-besit wie. Ek nei it Hottinga-besit fan fôar 1657 sil dus neier ûndersyk dien wurde moatte.

Wat de ‘sloot van de oude Grietman Grovestins’ oanbelanget mei yntusken dûdlik wêze dat dat net in oare sleat wêze kin as de âld lykfeart – en dêrmei kom ik hjir noch efkes wêrom op it ‘old Kerckhoff’ fan 1543 (Kuipers 1999; Miedema 2002, 2003a). Waard earder dûdlik dat de kearn fan dat âld begraafplak ûnder it âlde gemeentehûs en faaks ek Hofkamp no. 1 leit, noch net rjocht dûdlik wie wêr’t de westlike en súdlike begrinzing fan dat begraafplak socht wurde moast. Dêroer hjir koart noch dit. We witte no lâns hokker route de lykfeart yn de 18e en 19e ieu fanôf Struijck/Stroek nei de buorren ta rûn en as dy feart der yn eardere ieuwen ek sa hinne lei, dan kin dat âld ‘hoff’ amper in útrin nei én it westen én it súden ta hân ha. Dat kin hast ek net oars, want it omfette net mear as in heal pûnsmiet terplân. Op nei de noardside fan it terplân. Ik nim de akte fan 1717 wer as útgongspunt, want dêryn wurdt beskreaun dat ek oan de noardkant fan it terplân noch it ien en oar dien wurde moast:

‘als mede de slattinge van ’t afgepaalde stukje verwandeld land, tot scheidinge van wedersijtse landen dienende, mitsgaders ’t slatten van den sloot tusschen partijen contrahenten landen tot omrent de kerke ringmuir lopende voor dit maal allenig bekostigen sullen de Welgeb. Egtelijden requiranten daartegen alle slataarde genieten en ’t voetpad van de ringmuir tot aan “[steiger?] hout over requiranten land lopende, bestaende aan distantie van dertig treden mogen leggen en verplaatsen op ’t vermelde stuk terland’ (Proklamaasjeboek Hinnaarderadeel 1717, inv. nr. 49, fol 192).

Alde glory: it stek dat earder; noardlik fan it tsjerkhôf, de yngong fan it Sminiabosk markearre (foto JM 2004)

Sminia liet der gjin gêrs oer groeie, sa blykt út in akte fan 1721. De partijen yn dat jier binne: de tsjerkfâden Hette Hettema en Pijtter Hessels, bei den ‘by vacature van een praedicant administrende de Pastorije goederen aldaar’, Tietie Freriks en Jan Eelties, hierders fan de pastorijepaleats, en Idzerdt van Sminia, grytman fan Hinnaarderadiel. Hja komme oerien dat (ynkoarte):

- a. de pastorije lannen wêr ‘in de molen’ brocht wurde moatte,
- b. Tietie Freriks en Jan Eelties ‘verschuldigt sullen sijn, de tegenwoordige vervallen molen tot haer kosten sodanig te vernieuwen dat bequaam en geproportioneert is’,
- c. ‘also de plantagie van de Heere Sminia groot ongeveer negen pondematen door de selve molen kan worden bemalen’,
- d. ‘de tegenwoordige huirders [¼] geholden sullen sijn om ten allen tijde tot genoegen van de Heere Sminia ’t water te malen uit de sloot, lopende rond om Sijn Hoog Ed: Geb: plantagie’,
- e. ‘om de peijl gemakkelijker te kunnen houden de Heere Sminia op ’t suidoosten van sijn Hoog Welgeb: plantagie in de sloot van ’t Pastorije land tot sijn kosten een dam sal moeten leggen en in de selve een pompe, waer van ’t sluiten en openen sal staen tot ordere van de Heere Sminia’,
- f. ‘de Heere Sminia uit dese consideratie jaerlijks aan de Pastorije meijer [¼] wegens maalgeld sal moeten betalen vijff cargld’ (argyf tsjerkfâdj Wommels; mei tank oan dhr. P. Eringa).

Mei oare wurden:

- der moast in kenlik nije feart komme tusken it stik lân dat by de tún fan Sminia State kaam (‘it Bosk’) en it lân dat by de pastorijepaleats bleau (no in fuotbalfjild en reserve-keatsfjild),
- in al besteande feart tusken de grûn dy ’t Sminia al yn besit hie (no lizze dêr de saneamde freule-wenten, mei folkstunen) en ‘it terplân’ moast op ’e nij útslatten wurde, oant sawat de ringmuorre fan it tsjerkhôf ta, en
- in paad dat oer Sminia-grûn nei tink de boppeneamde feart ta rûn, moast ferlein wurde nei de súdkant fan it tsjerkhôf.

Lang ha Tietie Freriks en Jan Eelties net mear op de pastorijepaleats wenne, want yn 1723 wurde hja opfolge troch Haije Sijbrens (earder boer te Kûbaard). Yn 1763 wurdt de pastorijepaleats in diakonijepaleats (Miedema 2003b) en dêroer, mei ferwizing nei it kaartsje fan Eekhoff 1849-1859, noch ien akte en wol út 1837.

Fanôf Terpen/Britsaerdt (súdeastlik fan it fersoargingshûs Nij Stapert) rint in brede feart nei

it westen. Noch net sa lang lyn rûn dy feart oant de diakonijpleats ta en oer dat stik feart lêze we yn 1837:

‘lopende van de Noord-Oosthoek van de acht Pondematen behorende onder de gezegde Diaconie plaats, lopende deze lijkvaart langs de Noordkant van de bovengenoemde acht Pondematen en wel langs de hieming van opgenoemde Diaconie plaats tot de Noordwest hoek van gezegde Pondematen waar die zelve [vaart] Noordwaarts loopt langs de westkant van vaak gemelde Hieming tot de Steenen dam bij de Gracht van Jonkheer van Eijsinga voornoemd’ (argyf tsjerkfâdj Wommels, akte nr. 25).

We ha hjir te meitsjen mei in ôfsplitsing fan de opfeart dy ’t eartiids fanôf de Trekfeart fia Stapert nei Britsaerd rûn. Yn 1837 rint dy ôfsplitsing (útdruklik ‘lijkfaart’ neamd) lâns de noardside fan acht pûnsmiet diakonijelân. Dat is kadasternûmer A-180 (yn: Van der Vaart en Talsma 1994) en dus rûn dy feart lâns de súdkant fan it hiem fan de diakonijpleats. Dit blykt ek út it ferfolch, want ‘langs de *westkant* van vaak gemelde hieming’ (dus tusken de diakonijpleats en it Stroek troch) bûgt de lykfeart ôf nei it noarden. Oant safier gjin nijs, mar foarby de westkant fan de diakonijpleats rint de ‘lykfeart’ no fierder troch nei it noarden, oant in daam by de grêft fan it Sminia-bosk ta (mooglik de daam fan 1717), en dat is wol nijs. We witte no seker dat fan de âld lykfeart it stik nei de buorren ta yn 1837 net mear as sadanich brûkt waard (2). Lykwols, datselde lot stie ek it nije stik lykfeart te wachtsjen: súdlik fan de diakonijpleats moasten yn 1837 twa dammen komme (yn ferbân mei ynpoldering fan de acht pûnsmiet diakonijelân dêr) en de eigeners fan de buorkerijen op Terpen dogge dan – noch wol ‘herroepelijk’ – ôfstân fan harren rjocht fan lykfeart yn ruil foar in ‘lijkreed [$\frac{1}{4}$] langs het Voetpad naar Wommels’ (sjoch it kaartsje).

Ta beslút, oars as ik earder yn Klaaikluten nei foaren brocht ha, meie we yntusken oannimme dat it terplân dat sintraal stiet yn dizze bydrage

earst tusken 1897 en 1903 definitif ôfgroeven is. Ik bin hjiroer noch net in primêre boarne tsjinkomd, mar sitear:

‘Om 1897 hinne joegen de diakens permisje om to keatsen op it net ôfgroeven part fan de diakonijterp. [$\frac{1}{4}$] Swietsjeswei waerd dizze terp alhiel ôfgroeven ta de hichte fan it tsjintwurdige keatslân. Men gyng earst nei “de bult” to keatsen. Doe ’t de earste Freulepartij hâlden waerd [yn 1903], wie it lêste stik terp al fuort. It keatsen op ’e Keatsebaen wie nei de permisje fan de diakens gau dien’ (Sylstra 1977:46).

En dêrmei kaam nei ieuwen in ein oan it keatsen op de Keatsebaan. Yn 1933 ferkeapje de diakens it dan ôfgroeven stik terplân oan de keatsferiening fan Wommels en oan dat lân is sûnt begjin foarige ieu mei rjocht de namme fan (freule Clara) De Vos van Steenwijk ferbûn. Dizze bydrage lit lykwols sjen dat, fierder tebêk yn de tiid, de Sminia’s, Grovestinsen en Hottinga’s âldere rjachten hawwe. Oars sein, oan it keatsfjild fan Wommels is net allinnich inaadlike namme ferbûn, der wurdt dêr ek keatst op fanâlds aadlike grûn.

-
- (1) Wie oant no ta út boarnen bekend dat Wommels al yn 1691 in keatsebaan hie op it plak dat hjoeddeis noch (de) Keatsebaan hiet, koartlyn fûn ik in akte wêry stiet dat dêr yn 1666 ek al in keatsebaan wie. Mar dêroer in oare kear. Keatst waard der fansels earder ek al, faaks op itselde plak, want yn 1640 hat buorman ds. Gerardi lêst fan it keatsen (en drinken) op net allinnich feestdagen mar ek op snein (Geertsma 1994:25).
 - (2) Neidat de earste iepenbiere skoalle yn 1828 op it plak fan no it nije gemeentehûs boud waard (Geertsma 1994:52, 58), kaam súdlik dêrfan yn 1840 terplân beskikber foar de bou fan it no âlde gemeentehûs. Dat stikje grûn hie yn 1840 as neistlizzers ‘ten noorden het stek van de schooltuin, ten westen [$\frac{1}{4}$] de lijkstoot [$\frac{1}{4}$] ten oosten en zuiden de diaconie terp’ (argyf tsjerkfâdj Wommels, mei tank oan Pier Eringa). Mar wie de útein fan de âld lykfeart yn 1840 (mooglik mei de bou fan de skoalle yn 1828) al tichsmiten, neffens it kaartsje fan Eekhoff folge de rest pas *nei* de bou fan it gemeentehûs.

De âlde diakonijepleats, ófbrutsen ca. 1970, mei rjochts-boppe de reed nei it keatslân en loft-ûnder de feart nei Terpen/ Britsaerdt ta (mei tank oan Mintsje Vellinga foar de foto)

Ferwizingen:

Bokma, A. en H.W. Kuipers

- 1985 *Wommels by âlds; In kuier troch de tiid.*
Van der Eems: Easterein.

Bokma, Hinne

- 1997 *Hûndert jier keatsferiening Wommels.*
Van der Eems: Easterein.

Bokma, Hinne, Aant Hofstra en Anna-Marie Wijnia-Kuindersma

- 2002 *Wat in dei sa'n Freuledei; Freule 100 jier.*
Van der Eems: Easterein.

Eekhoff, W.

- 1849-59 *Nieuwe atlas van de provincie Friesland,*
Leeuwarden.

Geertsma, Jacob Gosse (bewurking Durk Geertsma)

- 1994 *Meester werk; De historie van het openbaar onderwijs in Wommels.* Van Ketel: Schagen.

H.W. Kuipers

- 1980 ‘Inventaris van de archieven van de Hervormde Gemeente van Wommels-Hidaard’ (typt; Tresoar).
1999 ‘Het raadsel van het “Old Kerkhof”, *Klaaikluten* 1999/2:2-3.

Miedema, Jelle

- 2002 ‘Oer in Huis Struik, in hoarnleger Stuijck en it Stroek te Wommels’, *Klaaikluten* 2002/3:8-13.
2003a ‘Struijck, Struik, Stroek (II); Fia in helling nei in âlde pleats en in âld begraafplak te Wommels’, *Klaaikluten* 2003/1:8-15.
2003b ‘Miede, Miedum, Miedema; Nei oanlieding fan Wiebe Piers (Kûbaard 1721-Wommels 1780)’, *Klaaikluten* 2003/3:24-29.

Sylstra, Doekle

- 1977 *75 jier freulepartij.* (Utjefté fan de Keatsferiening Wommels.)

Vaart, J.H.P. van der & S. Talsma

- 1994 *Kadastrale Atlas fan Fryslân 1832; Diel 8, Hennaarderadiel.* Ljouwert: Fryske Akade

De ferkeap fan Hoxwier yn 1794

Troch: Theo Kuipers

Yn it earste part fan de 18de ieu rekke de âlde adellike stins Hoxwier yn fersfal en waard om en de by 1747 ôfbrutsen. It is my net rjucht dûdlik of der doe al in pleats stie of dat der doe in nijen setten is. Yn elts gefal wurdt der op itselde stee gewoan troch buorke. It besit fan Hoxwier bliuwde ien gehiel oant it yn 1794 by opbod ferkocht waard.

Dat barde net yn syn gehiel. De ferkeapers hiene betocht dat der mooglik mear te fertsinjen wie as de state en landerijen yn parten ferkocht wurde soenen. It hiele besit waard ferkavele yn njoggen parten en as sadanich ek by iepenbiere ynskriuwing op in feiling yn Ljouwert oanbean. De provisjonele ferkeap fûn plak op "Saturdag den 22 February 1794 's nademiddags te 2 Uur praecijs, ten huize van Pieter Algra Erven, op de hoek van de Wirdumerdyk te Leeuwarden" De finale ferkeap barde op sneon 1 maart op krekt it selde plak en ek om "praecijs" twa oere. Yn dit artikel wol ik oan de hân fan de ferkeap fan Hoxwier útlizze hoe 't san ferkeapingen yn de 18de ieu ferrûn.

Notariële taak fan it nedergerjocht

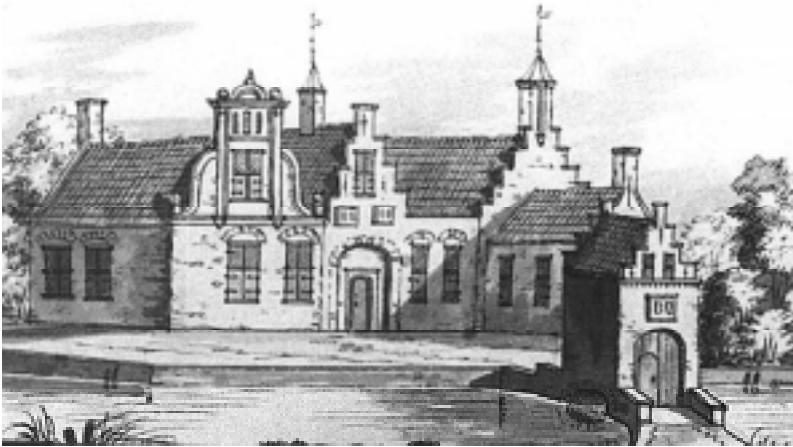
Oankeap fan ûnreplik guod moast yn de 18de ieu altiten proklamearre (=bekend makke) wurde. Dit barde yn de gemeentlike proklamaasjeboeken. Mar yn guon gefallen ek troch foarlêzen yn tsjerken en middels oanplakbiljetten. Dat bekend meitsjen wie wetlik ferplichte om sa famylje en buorlu de kâns te jaan om gebrûk te meitsjen fan it saneamde niaarrjocht. Famylje as earste en buorlu yn twadde ynstânsje hiene dan it rjocht fan earste keap foar deselde priis. Sy koene troch it niaar gebrûk meitsje fan it rjocht om grûn fan famylje of buorlu mei foarrang yn besit te krijen. Dit niaar gie wêrom op in midsieusk gewoanterjocht om besit yn de famylje te hâlden.

Ek by parten út de ferkeap fan Hoxwier waard gebrûk makke fan it rjocht fan niaar.

De grytman hie ek belang by it proklamearjen want hy barde jild foar it proklamearjen, it skriuwen en segelen fan de akte. De keap moast trije kear proklamearre wurde en der koe binne in jier noch gebrûk makke wurde fan it niaarrjocht.

*Jentje Sijpe en Gattoke Hoope
Egtsleider tot montgum! ha
gecam in sij Sijpe ter Tonkent
folde. Foort vîst - it mo Eer Hoor
Leger met Gijsinge Abwe
Bossein en plantajie mit
de Tonke daan sij gelezen
groot ellift posten, Begeeg
tagt niet het regt van Swan
jagt an Een Ham Hoochier
genaamt gelezen. tot
montgum. De wood mit
Sijper: die oivoade tot dag offen
dael ton. Ophof de Pind 10. Gijs
ton*

Earste diel fan de proklamaasje út 1794. Yn rigel 9 en 10 wurdt "het regt van Swannejagt" neamt.

Tekening fan Hoxwier door J. Stellingwerff ca. 1722.

Ferkeapsbetingsten

Wat net feroare is by de oan- en ferkeap fan ûnreplik guod binne de ferkeapsbetingsten. Ek yn de 18de ieu moast in keaper goed op de hichte wêze fan alle betingsten wêrmei de keap ôfslutten waard. It grutste part fan dy betingsten wiene standert ôfspraken mar der koe ek wolris in njirre únder it gers sitte.

Om reden dat net eltsenien lêze koe wie it foarlêzen fan de keapakte dan ek in wichtige saak. It komt dan ek wolris foar dat in keaper in tsjûge meinint dy't him bystiet by it lêzen fan de akte.

It hoarnleger, (hiem mei pleats en bygebouwen) waard mei in finne fan 11pm. en mei in stik greide

fan 5pm ferkocht foar in bedrach fan "Vier duisen een hondert vijf en negentig Goudgld." In goudgûne wie yn dy tiid gjin betelmiddel, mar mear in rekkenienheid. In goudgûne bestie út 28 stuorren. Mar der waard betelle yn Carolusgûnen. Dy jilden 20 stuorren. In ferkeappriis fan 4195 goudgûnen wie it selde as 5873 Carolus gûnen. Mar om't in bedrach fan 4195 goudgûnen goedkeaper like, rekkene men faaks noch mei de fan âlds bekende goudgûne. Minsken wolle no ienris graach nei harren sels ta rekkenje. (By de euro en de gûne hiene wy allegearre de hope dat dit ek sa útpakke soe. In bedrach yn Euro's liket ek hast de helte goedkeaper. Mar wy witte stadichoan wol better.)

In blysûndere betingst yn dit part fan de keap wie dat de keaper "*begeregtigd is met het regt van Swanejagt*" Dit wie in midsieusk privileeze dat hearde by de bewenner fan de state. Lieuwe Fokkema wie de lêste bewenner fan Hoxwier dy't it rjocht fan swannehâlder hie. Mei it ferstjerren fan Fokkema yn 2001 en it platskowen fan Hoxwier yn 2003 is ek dat âlde rjocht definityf ferdwûn. In oar blysûnder rjocht wie dat Hoxwier in "*stemhebbende state*" wie. Eigners fan sa'n state hiene fan âlds (we moatte hjir tinke oan de lette midsieuwen) it rjocht om mei te stimmen yn it kiezen fan tsjerkefâden en gritenij bestjoerders. Guon grietenijbestjoerders kochten yn de 17de en earste helte fan de 18de ieu in protte fan sokke "*stemhebbende states*". As eigner koene se dan by de grietenij ferkiezing op har sels stimme en sa harren grytmansamt feilich stelle.

DE Advocaat DLOM, zal op beden Saturday den 1 Maart 1794, 's Nachtdags te 9 Uur precys, tem dag Verkoopen :	
Ben huerlyke Stemdragerende ZÂTHE en LANDEN, (Hoxwier genaamde,) geleegen te Mantgum, by de Wed. van Pier Tjerk tot Petty en May 1795 bewoond, voorgio Car. Ols. boven de Lasse ten, groot 67 Pondematen sosselyke Gredlanden, en zulks in 't Percheelen. Waar op per Pondemat te gehouden is, als volgt:	
Nro 1.) Het Hormleger en Feme, grict 11 Pondematen	
— 2.) Zeven Pondematen	• 180 G..Ols. • Sims.
— 3.) ——————	• 160 —————— 7 ——————
— 4.) ——————	• 138 —————— 5 ——————
— 5.) Tien Pondematen	• 145 —————— 21 ——————
— 6.) Negen ——————	• 141 —————— 14 ——————
— 7.) Vijf Pondematen	• 144 —————— 7 ——————
— 8.) Negen Pondematen	• 135 —————— 1 ——————
— 9.) Twee ——————	• 101 —————— 1 ——————
Breedder volgens Billerten en Condition by voorſchr. Adriaan te vinden,	

Oankundiging fan de ferkeap fan Hoxwier yn de Ljouwerter Krante fan ein febrewaris 1794.

De ferkeaper fan Hoxwier woe it bedrach yn twa terminen betelle ha. Yn maaie de earste helte en yn novimber de oare helte. Der stiet net in datum neamd mar algemien wie 12 maaie (âlde maaie) en 11 novimber (St. Marten) de beteldei. Der moast betelle wurde “*in silveren clinkenden munte sonder lands obligatiën*”. Weardepapieren sa as obligaasjes en liifrintepapieren waarden net akseptearre. Bûter by de fisk.

Kosten keaper

Boppe op de keappriis moasten der ek noch oare kosten betelle wurde. Der stiet letterlik yn de akte: “*Dat de copers boven de coopschat zullen hoeden en betalen de 40ste en 50ste penn. Proclameren alsmeede het schrijven der coop en reversbrieven met zegels billetten aanplakken op en omroepen camers huur vertering en zulx pro rato der coopschatten zoo verre niet ten laste van elke perceel koomen en verdere geene uitgezonderte omgelden over deeze publique verkopinge gevallen zonder des weegens iets te kunnen corten dan alleen het verlegde strijk en verhoog geld in laatste termijn.*”

Der moast dus betelle wurde foar it bekend meitsjen, en it skriuwen fan keap- en hypotheekakte. Ek moast in part betelle wurde yn de fertarringskosten by de ferkeap. De “camers huur” soe wolris de hier fan de romte wêze kinne wêr’t de ferkeap plak fûn. Fierders moast de keaper der rekken mei hâldé dat der ek belêsting betelle wurde moast oer it nije besit. Dat wiene de floreen- en reële belêsting. In soarte fan ûnreplikguod belêsting dy’t swier drukte op it besit.

As de úteinlike keaper ek de heechste bieder wie by de provisjonele ferkeap koe hy it strykjild ôflûke fan it ferkeapbedrach.

De lytse letterkes

Ek yn dizze akte moast de keaper wach wêze op formaliteiten dy’t yn de praktyk mooglik wolris beswierlik wêze koenen. Want alle besteande “erfdienstbaarheden” moasten nei kommen wurde. Dit betsjutte û.o. dat as der fan âlds immen rjochten paad hie oer it kochte stik lân, (sawol foar it driuwen fan fee mar ek as wandelpaad) dan

bliuwde dat bestean. Ek moast der ûnderhâld dien wurde oan wegen, fearten, en alle oare foarmen fan ferbinings oer sleatten. As lêste, mar net as minste, giene alle lokale lêsten foar it mienskiplik ûnderhâld fan diiken, wegen ensfh. oer op de nije eigner.

De ferkeaper woe gjin gedoente ha mei it neimjitten fan de stikken lân en yn de akte stiet dan ek “*dat de copers het gekochte zullen moeten ontvangen soo groot en clein, goed en quaad het is, zonder dat metinge plaats zal hebben often eenige actie weegens over ofste ondermaat zal zijn geschapen*”. De keaper moast dan ek goed witte oer hokker stikken grûn it gie. Mar om’t alle keepers út Mantgum en omkriten kamen sil dat gjin beswieren jûn ha.

Zorgen en lasten

Krekt sa as dat ek no it gefal is, giene by de ferkeap direkt alle soarch en mooglike kosten oer op de nije eigner. By it tekenjen fan de ferkeapakte giene alle rjochten mar ek alle plichten en soaren nei de oare partij. Om’t der noch gjin fersekerings wiene, wie brân of stoarmskea faak in finansjele ramp. It koe it ferskil meitsje tusken wolfeart en earmoed.

Pleatske fan Lieuwe Fokkema de lêste bewenner fan Hoxwier dy’t it Swannerjocht útoefene.

Nije eigners

De ferkeap barde ûnder “*notariële last en procuratie*” fan Dr. Reinier Carel Blom út Ljouwert. Hy wie derfoar yn hied troch Frederik Maurits Houth, kapitein yn it rezjimint Oranje Friesland en erfgenamt fan silger syn vrou Anna Catharina van Dois.

It wichtichste part fan de ferkeap wie de pleats mei hiem en in finne fan 11 pm. oan Jentje Dirks fan Mantgum. Jentje kocht ek noch 5 pm greide. Mei-inoar betelle hy derfoar in bedrach fan 4195 goudgûnen.

Keapers fan oare perselen wiene:

- Berber Taekes widdo fan Jan Romkes. Hja wenne yn Jellum en kocht 10 pm greide foar 1550 goudgûnen.
- Nanne Piers fan Mantgum (neamde him yn 1811 Swierstra) kocht 16 pm greide foar 2072 goudgûnen.
- Deselde kocht ek middels it rjocht fan niaar 9 pm. greide foar 1296 goudgûnen en 7 pm. foar 1008 goudgûnen.
- Gerben Piers fan Mantgum kocht 2 pm greide foar 134 goudgûnen en 14 stuorren.
- Sjoerd Aukes fan Mantgum (neamde him yn 1811 Algera en wie de betoerpake fan minister Jacob Jentjes Algera) kocht 7 pm greide foar 1156 goudgûnen en 21 stuorren.

Transkripsje fan it earste part fan de proklamaasjes foar de keap fan parten út Hoxwier.

Jentje Dirx en Gatske Hotses egtelieden tot Mantgum begeeren inwijsinge en consent op de coop van

1. Een Hornleger met huisinge, schuren, boomen en plantagie met de fenne daar bij gelegen groot ellif pondm., begeregtigd met het regt van Swanejagt en Een Stem Hoxwier genaamt gelegen tot mantgum, beswaart met 5 flor. Hebbende tot naastleggers ten oosten de Raadsh. Buma ten westen mevr. Burmania, ten noorden de copers en ten zuiden Freulijn Burmania.

2. Vijf pondm. Greidland meede aldaar beswaart drie vierde flor. te Weidum schietende hebbende tot naastleggers ten oosten en westen de Heer Raadsh. Buma ten zuiden Roel Annes en ten noorden de Dijk. Dat de coopschat zal worden betaalt aan de verkoper in (.... ?) binnen Leeuwarden en wel in twee termijnen als may en nov. 1794 telkens de helfte en zulx in silveren clinkenden munte sonder 's lands obligatiën. Dat de copers boven de coopschat zullen hoeden en betalen de 40^e en 50^e penn. Proclameren alsmeede het schrijven der coop en reversbrieven met zegels billetten aanplakken op en omroepen camers huur vertering en zulx pro rato der coopschatten zoo verre niet ten laste van elke perceel koomen en verdere geene uitgezonderte omgelden over deeze publique verkopinge gevallen zonder des weegens iets te kunnen corten dan alleen het verlegde strijk en verhoog geld in laatste termijn. Dat de coopers het zullen ontvangen met lands, dorps, deels, dijk en andere lasten, actiën, servituten en gerechtigheden als van ouds beswaard met sodanige reed en drift, voet en gang paden als daar toe aanbehoren voorts beswaard met het onderhoud van weegen, vaarten, zetten, tillen, draayen, houten, alles genoemt en ongenoemt zonder eenige actiën hoegenaamd te reserveren. Dat de copers het gekochte zullen moeten ontvangen soo groot en clein, goed en guaad het is, zonder dat metinge plaats zal hebben often eenige actie weegens over ofte ondermaat zal zijn geschapen. Dat de huuren en lasten van martinij 1794 verschijnende zullen zijn voor de Copers en zullen de copers van de overige percelen van ieder pondemaat genieten 5 gld. De copers van 't eerste perceel de overige(?) trekkende het reel en reparatiën alleen hoe dende. Dat de noed en pericul direct bij het geven der Finale Palmslag voor de Copers is ingegaan. Aldus in coop bekomen van Dr. Reinier Carel Blom meede oudste Advocaat te Leeuwarden notariële last en procuratie hebbende van de Heer Frederik Maurits Houth. Capitein onder het regiment Orange Vriesland alsmeede Erfgenaam van wijlen Vrouwe Anna Catharina van Dois en het verdere regt van de meede erven bekomen hebbende volgens erf-scheiding van den 5 Januarij 1794 in een somma voor Vier duisen een hondert vijf en negentig Goudgld. Alles breder vide coopbriev daar affzijnde.

Ferantwurding

1. Argyf fan it nedergerjocht Baarderadiel inv. nr. 74. (Tresoar)
2. Leeuwarder Courant fan 12-2-1794 en 1-3-1794.

De boerderij Walperterwei 49

Hessel Fluitman

De klassieke kophalsromp boerderij Walperterwei 49 lag tot voor kort ingebed in de kruising van de weg naar Tzum en de Bolswardervaart. Nu is hij aan de derde kant opgesloten door het Industrieterrein van Wommels. Een gevolg van de steeds sneller veranderende wereld. Er is steeds meer ruimte nodig om de mensen te laten leven en werken. Nu ligt de boerderij aan het eind van de weg langs het industrieterrein van Wommels. Tot ongeveer 10 jaar geleden lag de boerderij aan de zelfde weg, maar dan ver buiten het dorp.

De geschiedenis van een Boerderij is geworteld in de tijd. Voortdurend vind je sporen terug die tekenend zijn voor die tijd. Volg je die sporen, dan ontdek je allerlei gegevens en informatie die een beeld van de tijd geven.

Floreenkohieren.

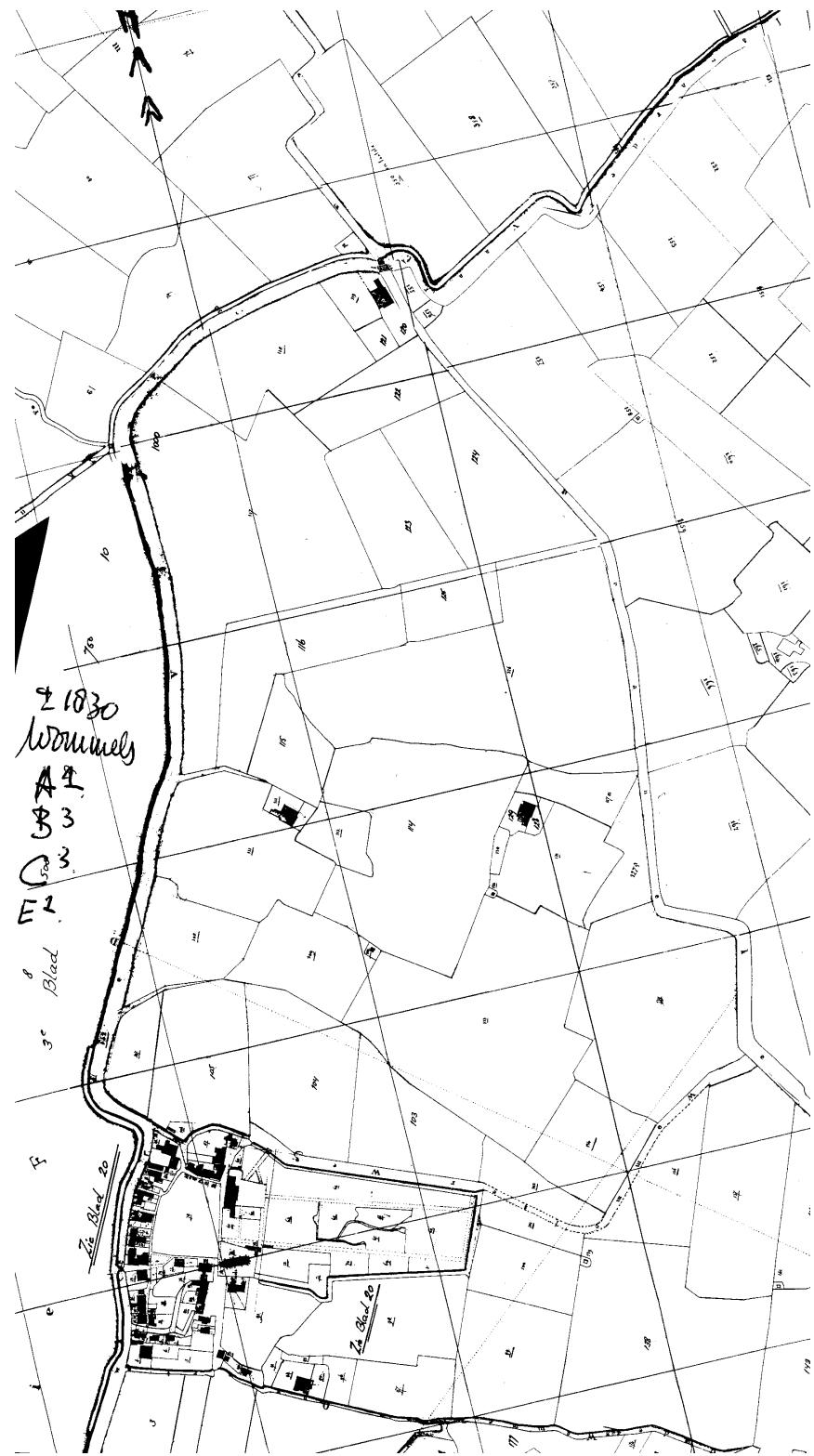
Voor de boerderijen in Friesland fungeren de Floreenkohieren mede als kadaster: grootte en eigendoms-situatie wordt er in bijgehouden. Soms is er een Floreenkohier voorhanden met blanco pagina's doorschoten en vind je op die onbedrukte pagina's in handschrift bijgeschreven wat tussen de peildata met de boerderij administratief gebeurd is. Dankzij die geschreven administratie kun je datum precies terugvinden van de wisseling van eigenaren en gebruikers. Dat was toen belangrijk, omdat het recht van eigendom ook stemrecht gaf op verschillende gebieden in de kerkelijke en vooral de burgerlijke gemeente: stemmen voor de nieuwe dominee, want de Nederduits gereformeerde kerk was toen staatsgodsdienst. Maar het stemrecht in de burgerlijke gemeente, de grietenij, was voor de eigenaren vooral belangrijk: stemmen voor gezagsdragers in de grietenij en dan vooral: voor de nieuwe grietman! Veel rijke Friese families zorgden daarom dat ze in een bepaalde grietenij zoveel boerderijen in eigendom hadden dat ze de meerderheid van stemmen bezaten.

Daardoor konden zij regelen wie de grietman werd. Dat grietmanschap op zich was echter niet zo heel belangrijk, maar in die functie kwam je ook in de Provinciale Staten en daar was de macht en het geld te halen! Daar was het hen om te doen. Het stemsysteem dat in de Floreenkohieren geworteld was, werd pas in de tweede helft van de 19^e eeuw opgeheven. En wel na een stevige juridische strijd door de Kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde kerk van Easterein. Dat college was het gegeven zat dat - in hun geval - een grootgrondbezitter in Berlijn en buitenkerkelijke groeneigenaren uiteindelijk kon beslissen wie hun nieuwe dominee zou worden, omdat zij toevallig veel boerderijen rond Easterein in eigendom hadden.

Eigenaren in de 18^e eeuw

In de informatie die opgeslagen ligt in de archieven van de voormalige gemeente Hennaarderadeel, komt de boerderij voor het eerst tevoorschijn in de Floreenkohieren van 1708. Het land bij de boerderij is 13 pondematen groot. De Floreenbelasting bedraagt 4 caroligulden. Er wordt als plaatsbepaling gegeven: los land en land van de kerk ten oosten (van de boerderij), de Trekvaart ligt aan de westkant en de weg noordelijk. Vanaf 1838 wordt de grootte in ha weergegeven en de plaatsbepaling is kadastral: de boerderij is 4.66.50 ha groot en omvat het de volgende percelen: Kadastrale gemeente Wommels A 118 – 122. Hoewel de nummers nu veranderd zijn, is dit nog steeds de manier van benoemen. Bij het wissen van eigenaar krijgen de percelen vaak een nieuw nummer.

Uit de administratie van de Floreenkohieren en daarvoor nog de Stemkohieren, kunnen we meer gewaar worden. In 1640 komt Pytter Pyters met ‘syn susteres zijn gebruickende sathe toe’ In 1698 is Trijntje Symens tot Leeuwarden de eigenaresse. De floreenkohieren worden van ±1708 tot onge-

veer 1860 bijgehouden. Hier uit weten we nu de opeenvolgende eigenaren en gebruikers/bewoners. In 1708 is H.B. Baerd van Sminia, mede Raad ordinaris in den Hove van Vrieslandt, eigenaar en Sijmen Jans. Gebruiker.

Daarna staat de familie Sijmen Jans opgetekend als eigenaar. In 1718 Sijmen Jans zelf. In 1728 blijkt hij te zijn overleden, omdat zijn weduwe dan als eigenares te boek staat en in 1738 en 1748 zijn het de Erven Sijmen Janz. Dan zal moeder ook tot de vaderen verenigd zijn. Vooral, omdat in 1728 zijn zoon Jan Sijmens de gebruiker is. In 1738 is het Jakob Hotzes en in 1748 boert Sijmen Tilles op de plaats. Tien jaar later blijkt Tjebbe Feyes eigenaar en gebruiker te zijn. Hoewel Tjebbe tot 1778 en zijn weduwe tot 1798 als eigenaar te boek staat, doet zijn zoon Sieberen Tjebbes het werk. Van deze namen is niet veel bekend.

De 19^e eeuw

Gedurende de Franse tijd werd het instituut van de Floreenkohieren niet bijgehouden. Door de Franse Overheersing werd overal in Europa, alles op zijn kop gezet. Zo ook het belastingsysteem in Fryslân. Dat betekent ook dat nu niet goed na te gaan is, hoe de eigendomssituatie er in die tijd voor stond. Pas in 1818 komt er weer licht op die zaak, omdat in dit geval de 18e eeuwse draad weer werd opgepakt: het systeem van de Floreenkohieren werd weer in ere hersteld alsof er niets gebeurd was. Het was één van die heel weinige zaken die in de Franse tijd was omgegooid en weer in oude vorm werd hersteld. De oude begrenzingen van de grietenijen werden bijvoorbeeld o k weer in ere hersteld. Over het algemeen zette de nieuwe Nederlandse regering onder leiding van Koning Willem I, de nieuw opgezette ontwikkelingen uit de Franse Tijd echter vrolijk voort. Voor zover ik weet werd de oligarchische situatie van het kiezen van de bestuurders niet meer overgenomen.

In 1818 blijkt dat de boerderij en het bijbehorende land was verdeeld over twee eigenaren. Mr. Idzert AEBinga van Humalda. Hij was eigenaar van de boerderij, de boomgaard en nog ongeveer 1,5 ha land. Ulbe Noordenbos, chirurgijn te Wommels had ongeveer 2,5 ha. Daarnaast had hij ook bij

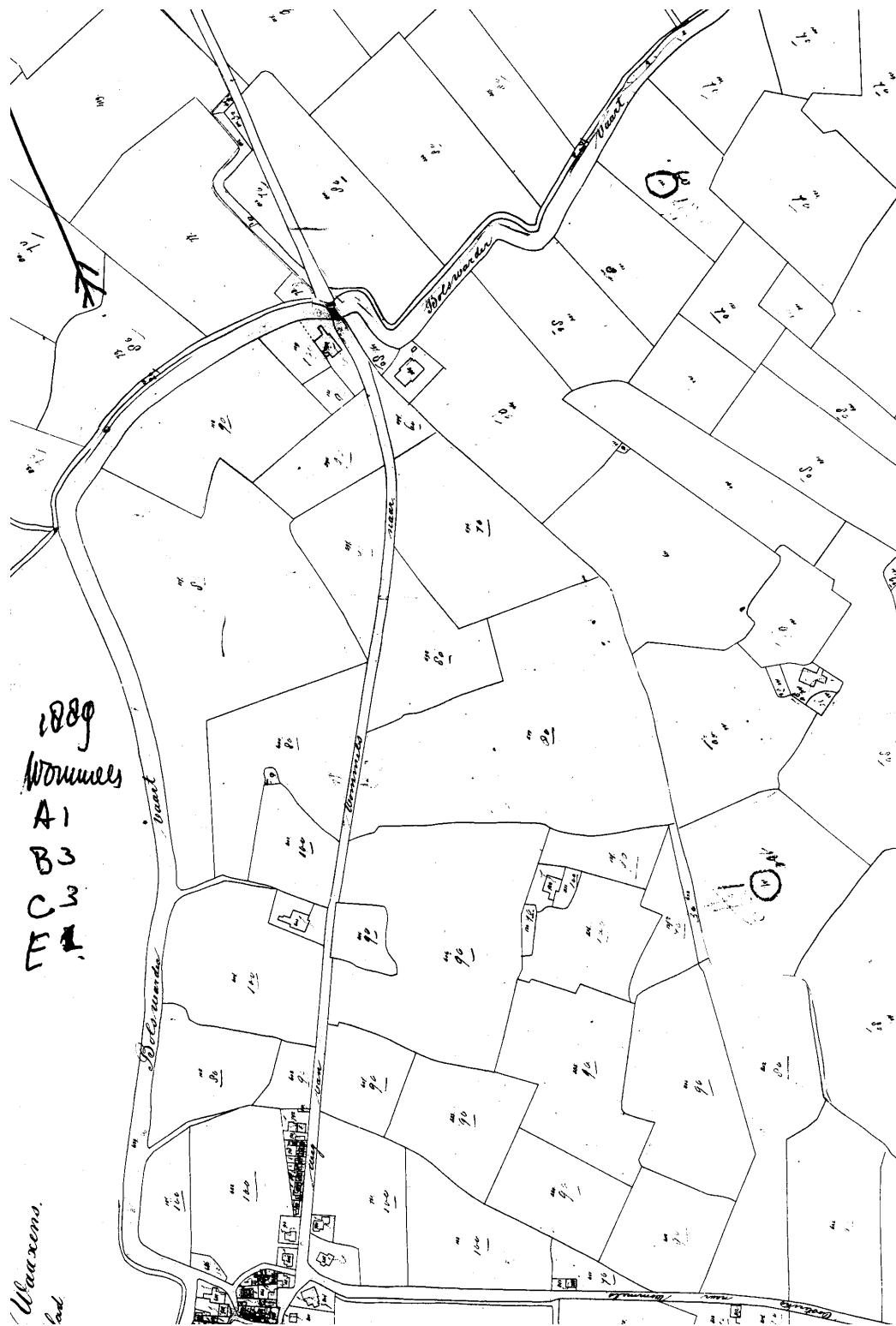
andere boerderijen onder Wommels weiland in eigendom. Beide behoorden tot de upperten van Wommels. Hoelang ze dan al eigenaar zijn, wordt uit de Floreenkohieren niet duidelijk.

Grietman/burgemeesters als eigenaar.

Mr. Idzert AEBinga van Humalda was grietman van Hennaarderadeel. Eerst van 1792 tot in 1795 en van 1811 tot in 1813. Die functie had hij van zijn vader Binnert overgenomen. Die was door in te trouwen in de familie Van Sminia in de gelegenheid gekomen om deze grietmansstoel te verwerven. Nadat Idzert in 1813 gouverneur van Friesland was geworden, werd zijn neef Idzert Frans van Eysinga grietman. Deze nam na verloop van tijd blijkbaar ook het eigendom van de boerderij over. Want hij staat vanaf 1834 in de floreenboeken als nieuwe eigenaar. Indirect bleef de boerderij in de familie. In 1872 blijkt dat hij zijn deel heeft overgedragen aan: Hermanna Elisabeth Baronesse de Vos van Steenwijk en haar zus Cornelia Anna Agatha Albertina. Deze familie was aan de familie van Eysinga gelieerd doordat twee dochters van Idzert Frans, Isabella eerst en na haar overlijden Anna, met Jan Willem Jacob Baron de Vos van Steenwijk getrouwd zijn geweest. Anna was de moeder van Clara Jacoba barones de Vos van Steenwijk, in Wommels beter bekend als de Freule die het initiatief nam tot de beroemde kaatspartij voor jongens van 14 tot en met 16 jaar en de Freulewoninkjes liet bouwen. Ze logeerde rond 1900 bij haar neef de burgemeester van Hennaarderadeel, Wiardus Willem Hopperus Buma. Zijn moeder was de derde dochter van Idzert Frans van Eysinga. Vandaar.

Chirurgijnsfamilie als eigenaar van de landerijen.

De familie Noordenbos was in die tijd mede eigenaar van de boerderij. Zoals al aangegeven, uit de latere Kadasterale gegevens bleek dat zij een deel van het weiland in handen hadden. Ulbe Johannes Noordenbos was in de periode van 1774 – 1812 de chirurgijn van Wommels. Hij leefde tot 1820. In 1812 blijkt uit een geboorteakte dat hij ook municipale raad was en hij stond in 1815 in het Patentregister, een belastingkohier op beroepen,

nog ingeschreven als chirurgijn. Zijn zoon Johannes de latere eigenaar van het ‘Noordenbosdeel’, was toen al zijn opvolger in Wommels. Johannes Ulbes zou tot zijn dood in 1848 eigenaar blijven.

Dit weiland gaat dan over in handen van Klaas Feddes Breeuwsma en in 1854 blijkt Jan Foekes Wijnia eigenaar.

De doktoren Noordenbos zijn in deze periode zelf de gebruikers geweest. Een teken dat ze de grond niet als kapitaalsinvestering hadden, maar mede als middel om in je onderhoud te voorzien: Nadat Johannes Ulbes in 1848 is overleden, wordt broer Klaas Ulbes de gebruiker. Tot 1854, want dan staat de nieuwe eigenaar Jan Foekes Wijnia ook in de kolom van de gebruikers.

De boerderij en het land van de Van Eysinga’s wordt gebruikt door de familie Bouwma: vader Jan Jouws werkt en woont er op van vóór 1818 tot na 1848. In 1858 staat zijn zoon Wybe Jans in de boeken.

Zo is de stand van zaken in de laatste Floreenkohieren die aanwezig zijn in het archief van de gemeente Hennaarderadeel.

Vanaf dit moment zijn we aangewezen op de kadastrale informatie, de meer eigentijdse wijze van administratie van grondeigendom. Dat betekent dat we nu niet meer weten wie de gebruikers zijn geweest van deze boerderij. We volgen nu alleen de lijn van de boerderij.

We hadden al gezien dat de gezusters De Vos van Steenwijk in 1872 gezamenlijk eigenares waren. Drie jaar later blijkt dat Cornelia A.A.A. de Vos van Steenwijk de enige eigenares is. Ruim vijftig jaar later, in 1929, is haar man Jan Willem Jacobus Baron van Haersolte eigenaar en van 1948 tot na 1968 Mr. Coenraad Willem A. Baron van Haersolte. Jammer genoeg missen de gegevens van het kadaster tussen 1968 en 1991 op het gemeentehuis. In 1991 koopt de huidige eigenaar Bauke Heeres de boerderij van Oeds de Roos uit Minnertsgea.

Verbouwingen aan de boerderij.

In de administratie van het kadaster is met enig kunst- en vliegwerk na te gaan wanneer er in of aan de boerderij is activiteiten zijn gepleegd. Bij de

gegevens over deze boerderij staat in 1859 aangekend, dat de grindweg wordt aangelegd. Dat zal een jaar eerder in 1858 zijn gebeurd, omdat de administratie een jaar nadien wordt verwerkt. De oppervlakte van de grond van de boerderij wordt dan verkleind van 2530 m² naar 2375 m². In 1903 vindt er een verbouwing plaats. Er wordt dan ook gemeld dat er een stichting is: er wordt dus iets nieuws gebouwd. Jammer genoeg hoeft er op dat moment nog geen bouwvergunning te worden aangevraagd, zodat we niet weten wat er precies wordt gedaan. In 1904 wordt de boerderij volgens het kadaster herbouwd. De mededeling lijkt onlogisch, gezien de opmerkingen in het jaar ervoor. Misschien is het wel één actie, die verspreid werd over meer jaren. In 1915 wordt gemeld dat er een bijbouw is geweest. Ook deze is niet meer te controleren, daar het aanvragen van bouwvergunningen pas in 1916 verplicht is. In ditzelfde jaar wordt de grond rond die bij de boerderij hoort meer dan verdubbeld: van 2375 m² naar 5375 m². In 1928 en 1948 worden er weer wat stukjes grond vervreemd, zodat er sinds dat laatste jaar nog 4800 m² over is. In 1952 en 1968 heeft er een stichting plaats gevonden. Mogelijk zijn er toen stallen of aanbouwen gezet. Misschien wel interne verbouwingen. In 1968 zal het wel de aanleg zijn geweest van toilet en douche. Nu heel gewoon, maar 35 jaar geleden werden die massaal in de huizen aangelegd. In 1991, toen Bouke Heeres de boerderij kocht, heeft een restauratieve ingreep plaatsgevonden.

Noot van de redactie:

Het grondbezit bij de boerderij zal in 1708 meer zijn geweest dan 13 pondemaat. Waarschijnlijk zijn de overige landerijen te vinden onder andere floreennummers.

Bronvermelding:

- Floreenkohieren van Hennaarderadeel
- Archief Hennaarderadeel tot 1816 inv.nrs.
- Archief Hennaarderadeel 1816 – 1920 inv. Nrs.
- Archief Hennaarderadeel Lijst van bouwvergunningen 1916-1983
- Fluitman, H. Van Kempinga (1329) tot Oldenziel (1984), Wommels, “Tusken Middelsee en Slachte” deel 11
- Fluitman, H. Chirurgijnen in Baarderadeel, Hennaarderadeel en Littenseradiel. Niet uitgegeven.

Bij het perse gaan van dit nummer stuurde Hessel Fluitman ons nog deze brief die ook betrekking heeft op de bewoningsgeschiedenis van Walperterwei 49.

**Uit: Archief Gemeente en Grienewij van Hennaarderadeel, 1816-1920,
Inventaris nummer 214**

No 21a/257

Onderwerp: brand

Wommels den 3 aug. 1849

Wij hebben de eer UHEWgest door deze ingevolge art 79 van het reglement op het bestuur ten plattelande in deze provincie mede te delen, dat den 2 aug 1849 in den morgenstond in de schuur van de boer Jan Jouws Bouma wondende bij Warntille onder Wommels brand is ontdekt, ontstaan door het broeijen van het aldaar bijeen verzamelde hooi. Men heeft daarop dadelijk de dorpsklok doen kleppen. Vele arbeidende handen hielpen met ons door het aanbrengen van water de zich steeds verheffende vlammen bluschen. – De aanvoer van water met emmers had evenwel naar onze wijze van zien overtuig geweest, zoo deze manier van bluschen niet was vervangen geworden door die met den brandspuit toebehoorende aan de kerkvoogdij van Oosterend. Welke brandspuit met de daarbij behoorende gasten dadelijk bij onze komst derwaarts door ons was ontboden. Deze spuit heeft zijne diensten gepraesteerd van 's morgens 10 uur tot 's namiddags 4 uur als wanneer men reeds al het brandende hooi op het hornleger aan verscheidene roken had bijeen verzameld.

De drukte van gister is in de volmaaktste orde voorbijgegaan- ook hebben wij geen ander verlies te betreuren dan dat van het gedeeltelijk verbranden van 60 à 70 wagens hooi

De grietman van Hennaarderadeel

Bij deszelfs absentie

Get.: K.R. Boersma

Ter ordet. van deszelfs

E.H. Tenckink

Aan den Heer Gouverneur van Friesland

Met dank aan Germ Heerma, die me op deze brief attent maakte.

Uit deze brief veel op te maken. Allereerst valt op de Oosterend wèl al een brandspuit had en Wommels niet en dat die door de Kerkvoogdij was aangeschaft. Dat is uiteindelijk ook gemeenschaps geld! Tussen de regels door lees je wel dat de grietman wel wat gremietig was, over dat feit. Maar, de Kerkelijke overheid van Oosterend was wel wat progressiever dan de Burgerlijke overheid van Wommels.

In die tijd was de Kerkvoogdij maatschappelijk gezien ook een belangrijke factor. Indertijd zorgde dit college vaak voor algemene voorzieningen in de dorpen.

Op de plaats van de puntjes staat een onleesbaar woord,

Roken, in de laatste regels gebruikt, zijn eigenlijk de hooimijten op het land, voordat het hooi wordt binnen gehaald.

List fan de fermogende eigeners of ynwenners fan Baarderadiel yn de achttjinde ieu

Philippus Breuker

Yn de neikommende list jou ik de ynwenners fan Baarderadiel mei de jierren dat se yn de Personele Kohieren foarkomme mei in fermogen fan 10.000 gûne of mear. Dy Kohieren waarden alle jierren opmakke. It earste is fan 1713. Behalve dat ha ik se oant 1790 op de hiele tsien jier neigongen. Se wurde bewarre yn it Gemeente-argyf te Wommels. Bûten de adel sieten de measte ferm-

ogenden yn Jorwert, sa't blikken docht, en dat is oan de foarname âlde huzen dêr altyd noch wol te sjen. De stinzen en staten fan de adel binne der net mear. Boeren en dûmny's komme by útsundering foar. Apart mei noch wol even de hynstekeepers

*De Sluytermanwei, nei in tekening fan K.F. Bendorp
ein 18e ieu.*

De Sluytermanwei begin 20e ieu.

fan Easterwierrum neamd wurde. Har rykdom liet him ôfleze oan de grutte en ferheven huzen en herbergen dêre, dêr' tnoch altyd wat fan oer is. Suver alle lju dy't hjir neamd wurde, wennen yn de doarpen dêr't se by steane. Ik twivelje by Harinxma en Coenders yn Jorwert, en ek by guodden fan de adel yn Weidum, Wiuwert, Jellum en Bears. Ek oars kin der miskyn noch wol in inkeling by wêze dy't hjir allinnich mar besit hie, mar earne oars wenne.

Jorwert

Aaltie Tijssen, widd. Jansonius; 1713, 1720: 16.000
 Bern E. van Harinxma; 173: 32.000
 Mefr. Coenders; 1720: 16.000 (famylje fan Harinxma)
 Bijsitter Joh. Idsardi; 1730, widd. 1740-1780; 12.625 oprinnend nei 26.000 (hy wie in soan fan Jansonius-Tijssen)
 Heerke Pijters; 1740: 12.800
 Thomas Sakes Tjepkema; 1750-1760: 16.000, resp. 17.958
 Ids (earst tegearre mei Trijntje) Idsardi; 1760-1790: 22.000, oprinnend nei 26.000 (bern fan Joh. Idsardi)
 A. Lyklama à Nijeholt; 1750-1780: 30.950
 Sjoukje Blanke, berne Biltius; 1770: 34.000, yn 1780:H.W. Blanke, har man: 40.000
 L.A.E. Sluyterman; 1790: 12.650 (troud mei dochter Lyklama à Nijeholt)
 P. Lyklama à Nijeholt; 1790: 12.650
 Aug. Braak; 1790: 14.138

Weidum

Grytman Harinxma; 1713-1730: 80.000, oprinnend nei 100 000 yn 1720 (fanwege it fruchtgebrûk fan syn ferstoarne suster Tietje) en werom nei 16.666 fan de erven yn 1730

Grytman H. van Aylva; 1730: 10.000

Grytman Tjaard van Aylva 1740-1780: 10.000

Fettje Piers/Pijters erven; 1790: 11.000

Grytman H.W. van Aylva; 1790: 60.574

Kolonel F.L. van Burmania; 1790: 12.843

Easterwierrum

Widd. Jouw Gerlofs (hynstekeaper); 1780-1790: 10.000, resp. 12.500

Tjeerd Reiners (hynstekeaper); 1780-1790: 10.000, resp. 12.500

Boazum

Bronkhorst 1713-1720: 18.000 (op Waltaslot)

Bern Roly; 1713: 18.000 (famylje fan Bronkhorst)

Seerp Dirks, boer; 1730-1740: 11.000

Luitjen Jans, boer en bijsitter; 1750: 10.000

Ds. T. Offringa; 1750: 10.666

Wiuwert

Mefr. Ouwerkerke, erfgenamt fan juff. Van Sommelsdijk; 1713-1720 (erven): 44.000

Britswert

Ds. A. Joha út namme fan syn vrou; 1780: 14.000

Littens

Jan Worp Peyma, bijsitter; 1770 10.600

Widd. sekr. W. Wiarda; 1780: 10.000

Sekr. A. Wiarda; 1760-erven 1790: 23.750, oprinnend nei 61.466

Baard

Cornelis Braak; 1780-erven 1790: 15.900

Littenseradiel en Klaaikluten: famylje-oantinkens V

Auke Hantjes de Vries

Algera

De suster fan myn mem, Jantje, berne 2 febr. 1878 te Hommerts, dochter fan Pier Johannes Oppedijk en Elisabeth Aukes Sierdsma, troude 25 maart 1905 yn de gemeente Baarderadiel mei Gerben Sjoerds Algera., berne 13 nov. 1880 te Mantgum. Hy ferstoar op 2 sept. 1924 te Jellum, âld 43 jier en muoike dêr ek op 24 maart 1933, âld 55 jier. Sy hat lang siik west. Op de weromreis op 'e fyts fan in kursus te Ljouwert ried ik wolris oer Jellum. Doe lei muoike yn in tintsje. Oan hûs hiene hja in winkeltsje.

Hja hienen trije bern. Elisabeth, berne 4 july 1806 te Bears, ferstoarn op 2 okt. 1993 te Ljouwert. Sjoerd, berne 5 okt. 1910 te Bears en ferstoarn 5 jann. 1997 te Jellum. Omke Gerben wie timmerfeint by baas Kees Kingma te Bears. Ik mien dat neef Sjoerd soks ek wie.

En Richtje (Ritte), berne 8 maart 1917 te Jellum en dêr ferstoarn 24 july 1997.

Hja troude 25 april 1945 yn Baarderadiel mei Johannes (Han) Schotanus, boer te Jellum. Der folge in wijngstjinst yn 'e tsjerke te Jellum troch ds. L.H. Ruitenberg, doe te Frjentsjer, earder yn Jellum-Bears. Op de roubrief stie: Ritte, do wiest 12 en ik 15 jier doe't wy mekoar foar it earst troffen; jierren letter binne wy trouwd; tank foar al dy moaie jierren; mear as 52 jier om nea te ferjitten. Han.

De âlden fan omke Gerben wienen
2. Sjoerd Gerbens Algera, arbeider, berne 3 july 1851 te Deinum, ferstoarn 12 aug. 1921 te Mantgum en
3. Rigtje Meinma, berne 11 jann. 1854 te Mantgum en in dochter fan Sjoerd Meintes Meinema en Rinske Martens van der Hogt. Se trouden 17 maaie 1877 yn Baarderadiel en krigen

behalve Gerben in dochter Rinske, berne 26 april 1884 te Mantgum.

De earderegeneraasjes ienen:

4. Gerben Aukes Algera, boer te Deinum, berne 5 jann. 1815 te Menaam en ferstoarn 6 nov. 1898 te Bears; dy't 4 juny 1842 yn Baarderadiel troude mei
 5. Aaltje Tjerks Boonstra, berne 4 sept. 1818 te Jellum as dochter fan Tjerk Tetmans Boonstra, boer, en Aafke Bontjes van der Valk te Jellum.
 8. Auke Sjoerds Algera, boer te Mantgum, berne dêr 16 nov. 1787 en ferstoarn 12 mart 1866 te Ljouwert, dy't 16 des. 1810 te Weidum troude mei
 9. Ymkje Jentjes de Groot, berne 4 maart 1792 te Raerd (Rh.) as dochter fan Jentje Gerbens en TrijntjeDirks. De skaainamme Algera wie yn 1811 oannomen troch syn heit, Sjoerd Aukes, yn de mairie Jorwert foar him en syn njoggen bern. De skaainamme De Groot wie oannomen troch har heit, Jentje Gerbens, yn deselde mairie foar him en syn fiif bern.
 16. Sjoerd Aukes Algera, boer te Mantgum. Hy ward doopt te Wurdum op 28 okt. 1742 en ferstoar 20 jann. 1818 te Mantgum. Hy wie earst trouw te Readtsjerk mei Jeltje Johannes fan Hallum. Syn twadde vrou wie Wintje Piers Swierstra, doopt 11 juny 1758 te Mantgum as dochter fan Pier Tjerks en Aafke Nannes. Hja trouwen 28 aug. 1785 te Mantgum. Hja ferstoar der 15 maart 1814. Auke wie út it twadde boask.
 32. Auke Soerds (Algera), boer te Mantgum, doopt 10 jann. 1717 te Wurdum, stoarn yn 1776 te Mantgum en trouw op 4 febr. 1742 te Wurdum mei
 33. Baukje Aans of Annes, doopt 11 nov. 1707 te Feanwalden en ferstoarn yn 1772 te Fries.
- De fierdere famylje wenne buten Littenseradiel. Fan R.S. Roarda is it boek It Algera/Algraskaei, 1425/1955. Der is in Algerawapen, ofbylde yn it Genealogysk Jierboekje 1964, s. 64.

Noarmgedrach yn Mantgum

Theo Kuipers

Der wordt yn ús tiid in protte praat oer sinleas geweld en oer noarmen en wearden. Mei namme de jongerein is yn sokke gesprekken faak “it bokje”. Harren gedrach is yn guon gefallen ôfwikend en net neffens de noarmen en winsken fan älderen. Jo hearre it de minsken sizze: “Soks diene wy eartiids net” of “Dêr waard yn ús tiid mei ôfweefd”. Mar om sjen te litten wat men eartiids ôfwikend gedrach fûn en hoe’t men dêrop reagearre, in lyts foarfal fan 112 jier ferlyn.

Reboelje op it stasjonsperron yn Mantgum

De 55 jierrige feekeapman Foppe Siderius fan Boazum woe op 7 oktober 1892 foar in bytsje mei de trein fan Mantgum nei Ljouwert. Hy hie net in jildich treinkaartsje. Kondukteur Gerhard Cornelis Busscher hie dat yn ‘e rekken en woe him mei nimme nei de stasjonssjef. Mar de feekeapman begûn him daliks út te skellen foar: “smeerlap,

snotneus en aap”. En dêr bliuwde it net by. Siderius gie al gau hielendal “oer de roaie” en pakte de kondukteur by it skouder en joech him in pear flinke klappen tsjin it boarst. Soks hoege jo net te akseptearjen. No net en doe hielendal net. En foaral doe net as jo in amtner yn funksje wiene. En dat wie kondukteur Busscher fansels wol. Hy naam it heech op en joech Siderius aan by de plysje. Ryksfjildwachter Jacob Daalder út Mantgum makke hjir rapport fan op en de boargemaster stjoerde it nei de rjochtbank. It kaam dan ek ta in proses foar de arrondissementsrjochtbank yn Ljouwert. Siderius stie yn de skandebank op 26 novimber fan dat selde jier terjochte foar: “eenvoudige belediging en mishandeling”. Om ’t er ek tsjûgen wiene fan it barren (u.o. de stasjonssjef) koe Siderius neat oars dwaan as bekenne dat er it boppesteande sein en dien hie. It delikt waard dan ek ferklearre as “wettig en overtuigend bewezen”.

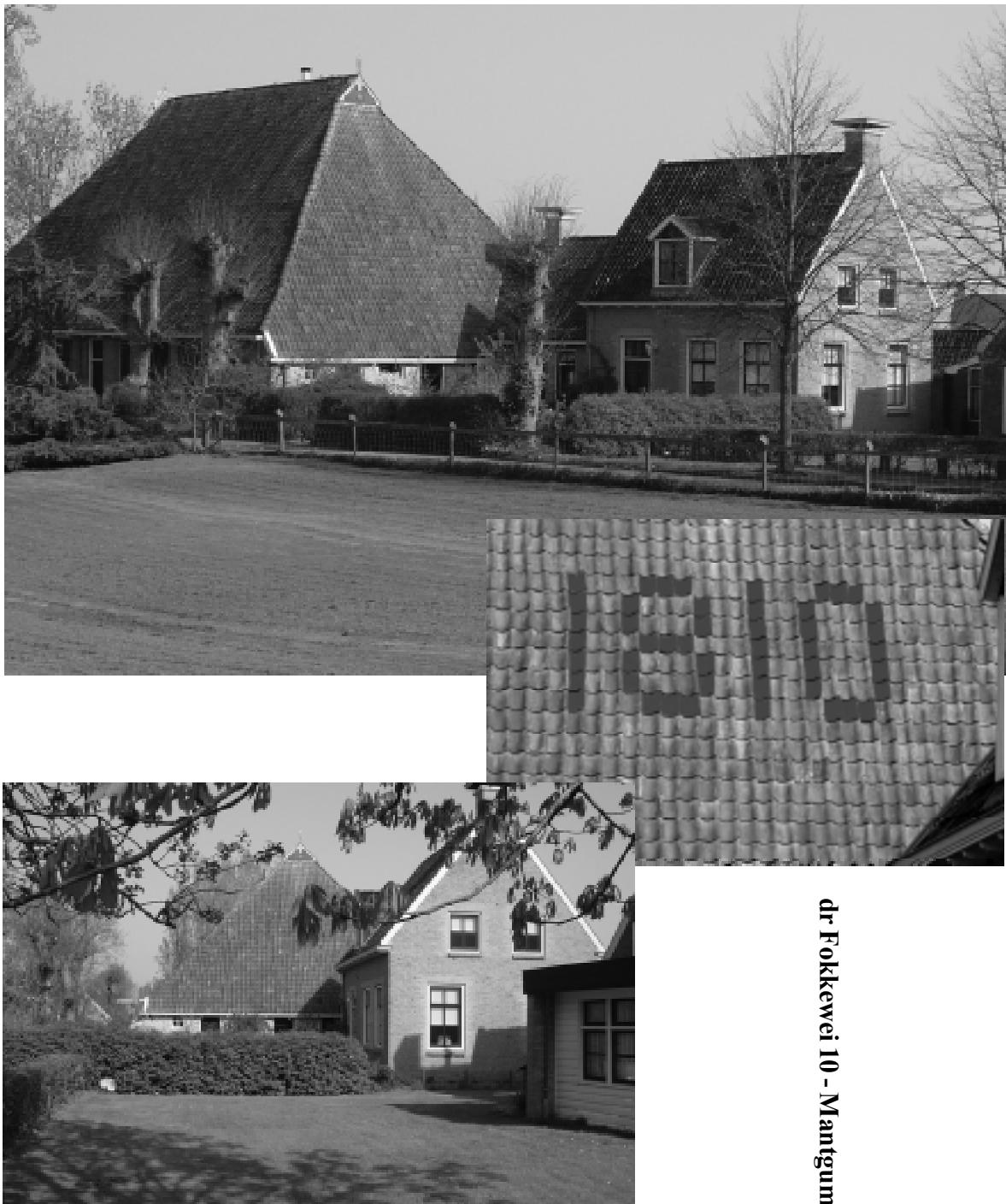
Yn it fonnis fan de rjochtbank waard gjin rekken hâlden mei “verzachtende omstandigheden”. De rjochter hie gjin moederaasje mei de man syn minne hannel, of dat er mooglik min slipt hie. It oardiel wie dan ek koart en dûdlik: Sân dagen sitte en betelling fan f 6.54 foar de proseskosten. Omrekken nei hjoeddeiske wearden is dat sa’n • 300,—.

Moraal?

Tiden hawwe tiden en elts tiidrek krijt it noarmgedrach dat de minken mei-inoar akseptearje.

*Jaap oostra aan het “swyljen” op Tjeintgum.
(± 1938) Op de achtergrond het Mantgumer treinstation.*

dr Fokkewei 10 - Mantgum

Deze keer geen gevelsteen, maar wel een historische verwijzing naar het bouwjaar van deze boerderij. Op het vooraanzicht van het dak van de romp staat het jaartal 1810. Maar dit is voor voorbijgangers bijna niet te lezen. Door de cijfers in de vormgeving bij te kleuren is het nu wel zichtbaar. Het betreft de woonboerderij van Peter en Eef van Scheltinga aan de Fokkewei in Mantgum. In de eerste helft van de 20^e eeuw woonden in het schuurgedeelte vier gezinnen.